

Александар КРСТИЋ*
Историјски институт
Београд

ДЕСПОТ ЂУРАЋ ВУКОВИЋ И ЗАКУП КОМОРЕ У НАЋБАЊИ**

Анстракт: У раду се анализира пресуда градског суда Будима од 2. априла 1433. године, поводом спора који је настао у септембру 1431. године око закупа деспотове монетарне коморе у Нађбањи у Угарској. Овај документ, који у себи садржи једно, до сада код нас непознато писмо деспота Ђурђа краљици Барбари и угарским сталезима од 20. августа 1432. године, настало истим поводом у Смедереву, пружа нове податке о начину на који је српски владар давао у закуп регалне приходе на својим угарским поседима. Из овог документа види се да су закупци коморе у Нађбањи били тамошњи грађани немачког порекла, али је деспот Ђурађ, као раније деспот Стефан, по потреби слао и своје поверљиве људе, Дубровчане, да преузму руковођење том комором. Комора у Нађбањи давана је у закуп за годишњу суму од најмање 10.000 златних форинти.

Кључне речи: Деспот Ђурађ Вуковић (Бранковић), Нађбања (Баја Маре), Угарска, комора, рударство, ковница новца, регални приходи, закуп, 15. век.

Пре непуне четири деценије објављен је чланак академика Јованке Калић о цариницима деспота Стефана Лазаревића у Угарској,¹ којим је указано на околност да је српски владар давао у закуп дубровачким пословним људима не само своје регалне приходе (царине)

* aleksandar.krstic@iib.ac.rs; albited@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

¹ Ј. Калић, *Цариници деспота Стефана Лазаревића у Угарској*, Зборник Филозофског факултета у Београду XI/1 (1976) 71–83 (= *Европа и Срби: средњи век*, Београд 2006, 291–305).

у Србији, већ и оне на поседима које је стекао у Угарској краљевини. Том приликом анализирани су подаци о личностима из дубровачке властеоске породице Бобаљевић које су узимале у закуп деспотове царине, и показано је да су неки од њих, попут Влаха Михаила Бобаљевића, више година живели у Нађбањи у Сатмарској жупанији (сада Баја Маре у Румунији), у значајном рударском и градском центру који је од 1411. године припадао деспоту Стефану Лазаревићу (1389–1427). Тако је закључено да су управо деспотови регални приходи из Нађбање спадали међу царине на „угарским странама“, за које је, између осталог, српски владар 21. новембра 1424. године у Павловцима издао разрешницу рачуна Вуку, Влаху и Савку Бобаљевићу и њиховим „сестричићима“ Влаху и Андрији.² Радовима других наших историчара додатно су проширена сазнања о предузетницима из Дубровника који су пословали у Нађбањи у време док је она била у поседу српских деспота и који су били деспотови цариници у овом граду, попут Дејана Рагковића и Паске Лучића.³ Сада смо, захваљујући једном занимљивом, а у нашој науци непримећеном документу, у прилици да пружимо још података о начину на који је функционисао закуп регалних прихода од овог богатог рударског центра у Угарској у време наследника Стефана Лазаревића, деспота Ђурђа Вуковића (Бранковића, 1427–1456).

Као што је речено, деспот Стефан Лазаревић је од угарског краља Жигмунда Луксембуршког (1387–1437) добио бројна властелинства у Угарској 1411. године, између осталих и она у Сатмарској жупанији: градове Сатмар, Немети, Нађбању (*Rivulus Dominaum*) и Фелшебању (*Medius Mons*) са 18 села и селишта, рудницима сребра и злата и ковницом новца, и другим приходима, правима и трибутима који су уз њих ишли.⁴ На основу седам сачуваних латинских писама деспота

² А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана. Текст, коментари, снимци*, Београд 2007, 84.

³ Б. Храбак, *Дубровчани у Угарској и њихове везе са Београдом и Србијом (1300–1541)*, Годишњак града Београда (=ГГБ) 27 (1980) 62; Д. Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Нови Сад 1986, 178–180.

⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Budapest 1907, 52–57; J. Радонић, *Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од 13. до 16. века*, Глас СКА 187 (1941) 117–232, стр. 158; *Историја српског народа (= ИСН) II*, Београд 1982, 322 (С. Ћирковић); А. Крстић, *Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године*, Мешовита грађа (*Miscellanea*) 32 (2011) 125–156, стр. 127–128.

Стефана, од којих су пет из 1417. године,⁵ а два, ближе недатирана, из 1412–1420/21. године,⁶ као и једне исправе краља Жигмунда из маја 1421. године,⁷ може се стећи приближна слика о функционисању овог богатог комплекса деспотових угарских поседа. Деспот Стефан је за своје заступнике, жупане (*comites*) на поседима у Сатмарској жупанији поставио племиће из јужне Угарске, из Тамишке и Крашовске жупаније у данашњем Банату, чланове познате породице Химфи: Стефана од Ремете и Бенедикта од Дебренте.⁸ Стефан Реметски је био и деспотов магистар товарника (*magister tavernicorum*) у Сатмару, што значи да је био нека врста деспотовог коморника или протовестијара у Угарској, који је требало да управља његовим поседима. Ову дужност српски владар је увео по угледу на истоимено звање, које је заузимало једно од највиших места у државној хијерархији средњовековне Угарске. Наиме, у надлежност краљевског магистра товарника спадала је брига о краљевским добрима и сакупљању државних прихода. Он је имао и значајну судску функцију, будући да су под његов суд потпадали сви они људи који су припадали краљевској комори, а од 1378. године судио је као другостепени орган

⁵ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 59–64.

⁶ А. Крстић, *Два необјављена латинска писма деспота Стефана Лазаревића*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 3 (2015) 197–209, текст писама на стр. 207–208.

⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 67.

⁸ Наведена писма пружала су основу за закључак да је деспоту Стефану Лазаревићу било поверено управљање Сатмарском жупанијом, у којој је постављао поджупане из редова својих људи: *ИСН II*, 322 (С. Тирковић). F. Pesty, *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím*, Budapest 1877, 52, и J. Радонић, *Споразум у Таму*, 159, наводе да је деспот као вазал угарског краља држао Сатмарску жупанију, којом је управљао његов жупан Стефан Химфи од Ремете. Међутим, мађарски историчар Пал Енгел, који се последњи врло темељито бавио питањима угарске архонтологије 14. и 15. столећа, на основу више архивских докумената показао је да су током периода у коме је српски владар уживао поседе у Сатмарској жупанији (1411–1427), на положају жупана те жупаније били Петар Перењи (1406–1419) и Ђорђе Чаки (1419–1428). Више њихових фамилијара, према Енгеловом рачуну укупно 13 личности, налазило се на положају сатмарских поджупана у наведеном периоду: P. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I*, Budapest 1996, 190. То значи да Стефан и Бенедикт Химфи нису били жупани или поджупани Сатмарске жупаније, већ су своју службу обављали на поседима који су деспоту Стефану припадали у овој жупанији. О овоме видети: А. Крстић, *Два необјављена писма*, 198–200, нап. 6, где су такође наведени и извори и релевантна литература о Стефану и Бенедикту Химфију (нап. 5 и 9).

грађанима привилегованих градова.⁹ Као што се из наведених докумената може видети, деспотов магистар товарника је на његовим сатмарским поседима сакупуљао приходе, у које су спадали и они од краљевског пореза и од црквене десетине уступљене српском владару.¹⁰ У суд деспотовог магистра товарника су, према угарским обичајима, били изабрани и представници деспотових градова у Угарској. Овај суд је у име деспота Стефана судио у парницама које су биле у његовој надлежности као феудалног господара.¹¹ Реметски је у том својству имао судску надлежност и над ковничарима у краљевској ковници новца у Нађбањи. Њему је, на пример, заједно са једним представником жупанијског племства 1421. године била поверена арбитража у спору око крађе коју је локални сатмарски племић имао са ковничарима из Нађбање.¹² Изгледа да нумизматички материјал такође сугерише да је Стефан Реметски био надзорник ковнице новца у Нађбањи у време док је ову ковницу држао српски деспот.¹³ Реметски је као деспотов магистар товарника и његов

⁹ M. Rady, *Medieval Buda: A Study in Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary*, New York 1985, 127–159; A. Kubinyi, *König Sigismund und das ungarische Städtewesen, Das Zeitalter König Sigmunds in Ungarn und im Deutschen Reich*, ed. T. Schmidt – P. Gunst, Debrecen 2000, 111–113; P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London – New York 2001, 92, 153–154, 192, 221, 252, 254; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 27, 80. Имитирајући краљевски двор, моћнији угарски племићи, попут српског деспота, уводили су такође службенике са овим звањем: M. Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London – New York 2000, 113–114. О коморницима, протовестијарима и ризничарима у средњовековној Србији: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 186–203.

¹⁰ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 59–61.

¹¹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 63–64.

¹² L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 67.

¹³ Сматра се да се на њега односе сигле n-S и n-R на емисијама дуката и денара кованим у Нађбањи у време краља Жигмунда, али и Алберта и Владислава I до око 1441/1442. године. На основу сигле n-S на једном оболу деспота Ђурђа, за који се тврди да је кован у Смедереву, изнет је закључак да је Стефан Реметски једно време водио послове у ковници у Смедереву: В. Иванишевић, *Новац деспота Ђурђа Бранковића*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Зборник радова, ур. М. Спремић, Научни скупови САНУ књ. 134, Одељење историјских наука, књ. 32, Београд 2011, 423, са одговарајућом нумизматичком литературом. То, ипак, не може бити тачно, будући да је Стефан Реметски умро највероватније 1421, а свакако пре 17. марта 1424. године: T. Ortway – F. Pesty, *Oklevelek Temesvármegyére és Temesvárváros történetéhez I (1183–1430)*, Pozsony 1896, 580–581. Такође, ако ознака

жупан у Сатмару спроводио пресуде и различите деспотове наредбе, укључујући и конфискацију имовине дужника. Српски владар је, такође, очекивао од својих заступника у Сатмарској жупанији да му са својим људством буду на располагању и у случају војних потреба које су искривале у Србији у тим немирним временима.¹⁴

Улога коју је деспотов магистар товарника имао у сакупљању његових прихода на поседима у Угарској, конкретно на онима у Сатмарској жупанији о којима смо најбоље обавештени, не значи да ти приходи, или део њих, нису издвани у закуп. Поменуто је већ да су поједини чланови патрицијске породице Бобаљевић и други Дубровчани више година током друге, треће и четврте деценије 15. века живели у Нађбањи, и да су они закупљивали део деспотових регалних прихода у овом граду.¹⁵ Закључак да се податак о закупу деспотових царина у Угарској из разрешнице од 1424. године односи (бар делом) на Нађбању изведен је додуше посредно, али се тешко може довести у питање. То ће, верујемо, поткрепити и излагање које следи у наставку.

Пре тога, напоменућемо да је Стефан Химфи од Ремете умро највероватније пре краја 1421. године, а свакако пре 17. марта 1424. године, док је његов рођак и колега на положају деспотовог жупана у Сатмару Бенедикт Химфи Млађи преминуо између 1416. и 1420. године.¹⁶

-n- означава ковницу у Нађбањи (уп. Д. Недвидек, *Део оставе угарског новца из Шишатовца*, Рад Музеја Војводине 36 (1994) 74–76), онда новац са том ознаком није могао бити кован у Смедереву, иако се на аверсу поменутог обола налази хералдички лав Бранковића и натпис „Смедерево“. У сваком случају, било да се наведене сигле (или неке од њих) односе на деспотовог магистра товарника Стефана Реметског или на неку другу личност, он свакако није био обични „ковничар“ или „калупар“, како се наводи у нумизматичкој литератури (В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, 184; исти, *Новац деспота Бурђа*, 423; Р. Рамадански, *Скупни налаз новца краља Жигмунда Луксембуришког из Манастирка*, Нумизматичар 31 (2013) 279), већ надзорник ковнице новца.

¹⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 62–63; А. Крстић, *Два необјављена писма*, 207–208; F. Pesty, *Brankovics György*, 51–52.

¹⁵ J. Калић, *Цариници*, Европа и Срби, 302–305; Б. Храбак, *Дубровчани у Угарској*, 62; исти, *Dubrovačke naseobine i poslovne stanice u Ugarskoj do 1526. godine*, Balkan i Panonija kroz istoriju, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, Novi Sad 2006, 104–105; Д. Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска*, 178–180.

¹⁶ P. Engel, *Archontológia II*, 100; idem, *Középkori magyar genealógia*, Magyar Középkori Adattár, CD-Rom, Budapest 2001, *Him rokonsága, 2. tábla: Himfi*; А. Крстић, *Два необјављена писма*, 201–202, и нап. 12 и 13; исти, *Деспот Стефан и Баточина*, Споменица академика Милоша Благојевића, у штампи.

Није познато ко се после Стефана Реметског налазио на дужности деспотовог магистра товарника, ни да ли је и он резидирао у Сатмару. Деспот Ђурађ је такође имао свог магистра товарника у Угарској, који се изричито помиње у деспотовом писму грађанима Дебрецина од 19. јула 1433. године. Нажалост, у овом документу се не каже која се личност тада налазила на овом положају, али би се посредно могло закључити да је то био деспотов фамилијар Ладислав Гести, племић из Бодрошке жупаније. Наиме, деспот Ђурађ је том приликом одредио да грађани Дебрецина годишњи данак предају његовом кастелану у Таљи и „свом жупану“ (*comiti vestro*) Ладиславу Гестију. Српски владар је такође наредио градским властима Дебрецина да се у судским споровима у другостепеној инстанци не обраћају судији и општини Будима, него су дужни да парницу изнесу пред његовог магистра товарника, а потом да се са свим његовим пресудама обраће лично деспоту као своме господару.¹⁷ Ако би се закључивало по аналогiji са стањем из времена деспота Стефана, када је Стефан Химфи Реметски био и деспотов *comes* у Сатмарској жупанији и његов магистар товарника, онда би произишало да је управо Ладислав Гести био магистар товарника деспота Ђурђа. Пре него што је у фебруару 1433. године поменут као кастелан пет деспотових тврђава у Угарској: Таље, Токаја, Болдогкеа, Регеца и Мункача, Ладислав Гести се 1431. године налазио на положају деспотовог кастелана у Вршцу (Ершомљу) у Крашовској жупанији.¹⁸ То јасно

¹⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Oklevéltár*, 95–96. Иначе, краљ Жигмунд је 1405. године дозволио градовима да се у апелацији обраћају суду оног града чије су градско право преузели, једнако као и краљевом магистру товарника: F. Döry, G. Bonis, V. Bácskai, *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*, Budapest 1976, 193–194. Тиме је институција „материнских градова“, немачког порекла, добила и званично утемељење у Угарској. Пошто је градско право Будима уживало највећи ауторитет у 15. веку, преузето је од већег броја „ћерки градова“. Они су се стога и обраћали будимском градском суду у другостепеном поступку: A. Kubinyi, *Zur Frage der deutschen Siedlungen im mittleren Teil des Königreichs Ungarn (1200–1541)*, *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, ed. W. Schlesinger, Vorträge und Forschungen 18, Sigmaringen 1975, 562–565; M. Rady, *Medieval Buda*, 43–54, 141–159; P. Engel, *The Realm*, 252. То је разлог и зашто је парница о којој је овде реч вођена пред будимским судом.

¹⁸ F. Pesty, *Krassó vármegye történeté III*, Budapest 1882, 340–342; B. Iványi, *Bártfa szabad királyi város levéltára (1319–1526)*, Budapest 1910, 46, no 241, 254; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/7*, Budae 1843, 450–451; A. Крстић, *Вршац у средњем веку. II део: од почетка 15. до средине 16. столећа*, ИЧ 60 (2011) 195–196; P. Engel, *Archontológia II*, 85; *Српски биографски речник* 5, Нови Сад 2011, 468, s. v. „Ладислав Гести“ (Ђ. Бубало).

сведочи о великом поверењу које је српски владар имао у овог свог угарског службеника. Дакле, у време када је вођен спор који је тема овог прилога (1431–1433) и који баца додатно светло на питање закупа регалних прихода српских владара на њиховим угарским властелинствима, главни деспотов заступник у Угарској, магистар товарника, изгледа да више није боравио на Ђурђевим поседима у Сатмарској жупанији.

*

Документ о коме је реч је пресуда градског суда Будима од 2. априла 1433. године, која у трансумпту садржи и једно у оригиналу несачувано писмо деспота Ђурђа од 20. августа 1432. године, као и исправу градских власти Нађбање од 20. фебруара 1433. године. Пресуда будимског градског суда исписана је на пергаменту, готичким писмом у 52 реда, и била је оверена малим градским печатом од црвеног воска (пречника 35 mm), утиснутим са спољне стране исправе. Исправа се чува у Архиву града Кошица у Словачкој (Archiv mesta Košic), у збирци *Collectio Schwartzbachiana*, по 190.¹⁹ Документ је пре скоро три деценије објављен у дипломатару града Будимпеште, али је у нашој историографији остао непримећен.²⁰

Грађанин Нађбање Никола Васербаух (Nicolaus Wasserpauch) је будимском градском суду 12. јануара 1433. године поднео тужбу против Јохана Камермајстера (Johannes Sammermeister), тада надзорника краљевске коморе у Смолнику и Гелници у Сепешкој жупанији, да му је нанео велику штету у време док је држао комору у Нађбањи. Васербаух је на суду представио и писмо деспота Ђурђа упућено 20. августа 1432. године из Смедерева угарској краљици Барбари (будући да је краљ

¹⁹ Користим ову прилику да се најсрдачније захвалим колеги мр Жарку Вујошевићу, који ми је несебично уступио снимак исправе. Црно-бели снимци овог документа постоје у Мађарском националном архиву у Будимпешти (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, у даљем тексту: MNL, OL), у серији *Diplomatikai fényképgyűjtemény*, под сигнатуром DF 270228.

²⁰ Исправа је објављена у два дела, са извесним скраћивањима, уз изостављање уобичајених, формалних дипломатичких фраза: L. B. Kumorovitz, *Budapest Történetének Okleveles Emlékei III/2 (1382–1439)*, Budapest 1987, 184–188, no 1035 (акт градских власти Нађбање од 20. 2. 1433), no 1037 (пресуда будимског суда од 2. 4. 1433, са деспотовим писмом у трансумпту).

Жигмунд у то време био у Италији),²¹ прелатима, баронима, племићима и поседницима и њиховим кастеланима, службеницима, жупанима и поджупанима, као и градским властима слободних краљевских и других градова. Деспот у писму наводи да је Никола Васербаух као коморник његове коморе у Нађбањи као компањона у тој комори имао Јохана Камермајстера. Када је Васербаух у септембру 1431. године отишао деспоту да би му положио рачуне за време за које је држао поменућу комору, оставио је Јохана Камермајстера да њоме управља, поверивши му наводно и све приходе, ствари, добра и кључеве од ризнице. Деспот је у Србији притворио Николу Васербауха зато што му је остао дужан више од 10.000 златних форинти од прихода коморе у Нађбањи, а затим је послао свог повереника Андрију Czansick-а да преузме комору у Нађбањи и да од Јохана Камермајстера прими новчани износ који су му закупци дуговали. Међутим, када је Андрија Czansick дошао у Нађбању, Камермајстер је према деспотовој тврдњи током ноћи побегао, носећи са собом златног и сребрног новца вредног више од 10.000 златних форинти. Због тога је деспот Ђурађ писмом које је носио Никола Васербаух од угарске краљице, прелата, барона, племића и њихових службеника, те угарских градова тражио да ухапсе Јохана Камермајстера са свом његовом имовином. Исти налог деспот је већ био издао свим својим кастеланима, жупанима, поджупанима, судијама и свим другим службеницима у Угарској.

Васербаух је пред будимским судом даље поткрепљивао своју тужбу, тврдећи да када је деспот (*dominum Georgium Maroff ducem Rascie, videlicet despotum*) послао свог фамилијара Андрију Czansick-а у Нађбању да преузме тамошњу комору и скупи суму већу од 10.000 форинти коју су му закупци дуговали, Јохан Камермајстер је био спреман да одмах преда комору, али није хтео да плати тражену своту с образложењем да тих новаца нема. Андрија Czansick због тога није желео да преузме комору, већ је хтео да се одмах врати свом господару деспоту. Камермајстер је потом обећао да ће размислити до сутрадан, али није намеравао то да учини, већ је искористио прилику док су његови фамилијари били пијани и затворени у некој кући, и у сред ноћи побегао са златним и сребрним новцем коморе и свога ортака Николе Васербауха, и различитим његовим добрима, укупне вредности преко 10.000 форинти. Камермајстер је

²¹ О Жигмундовом боравку у Италији од новембра 1431. до октобра 1433. године, са циљем припреме његовог царског крунисања, које је обављено у Риму 31. маја 1433, видети: J. Hoensch, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, München 1996, 371–399.

негирао кривицу и све оптужбе, тврдећи да Васербаух жели да му уништи част и да га „скандализује“. Он је потврдио да је Васербаух био затворен од стране деспота због неког износа новца, да је држао комору у Нађбањи и да је са деспотовим фамилијарем и неким писмима дошао да преузме комору, тражећи велику своту новца. Потврдио је да је добровољно хтео да преда управљање комором, али да нити је могао, нити је хтео да исплати поменуту своту, наводећи да ако Васербаух негде има одвојен тај новац, њему није дао кључ од касе. Андрија Czansick без новца није хтео да преузме наведену комору, а Камермајстер, који ју је држао преко три седмице, желео је да је уступи без одлагања, те је стога уложио протест градским властима Нађбање. У договору са њима уредио је следеће ноћи свој одлазак, што су судија и заклети грађани Нађбање прихватили с одобравањем.

Пошто су обе странке остале при својим исказима, будимски градски суд је одлучио да се на следећем рочишту 23. фебруара 1433. године парничари појаве са писменим извештајем градских власти Нађбање о овом случају. На том рочишту Никола Васербаух је приложио писмо нађбањских власти од 20. фебруара исте године, у коме се каже како је 29. септембра 1431. године пред општинску управу Нађбање лично приступио *vir nobilis et famosus Andreas Czansick de Ragusio, familiaris et commissarius illustris principis et domini nostri, domini Georgii, Dei gratia ducis Rascie et domini Albanie*, представљајући им деспотову исправу, у којој се наводило да је Јохан Камермајстер, у то време управник коморе у Нађбањи, дужан да комору преда реченом Андрији са свим припадајућим дажбинама и великом сумом новца. Камермајстер је потврдио да ће радо предати комору, али да новаца нема, након чега је Czansick изјавио да не може преузети комору под тим условом и да жели да се одмах врати деспоту. Камермајстер је потом протествовао, изјавивши да неће више да чува комору у Нађбањи нити да задржава било какве дажбине, него да још исте ноћи може напустити комору. Општинске власти у Нађбањи су затим изјавиле да не знају ништа о напред наведеним оптужбама против Камермајстера, због чега су судија, заклети грађани и општина града Будима пресудили у корист туженог. Пошто је будимски суд закључио да Никола Васербаух није могао да докаже оптужбе против свог бившег ортака, осудио га је да на следећем рочишту мора три пута јавно изјавити како је све што је изнео против Камермајстера измишљено. Уколико се Васербаух не буде појавио и спровео одређену му казну, већ буде наставио да се тврдоглаво понаша, мораће Јохану Камермајстеру и суду да плати глобу од по 10 марака у сребру.²²

²² L. V. Kumorovitz, *Budapest történetének okleveles emlékei III/2*, 184–188.

*

Пре него што пређемо на анализу података добијених из овог судског спора чију смо садржину опширно препричали, даћемо неколико информација о институцији коморе о којој је овде реч. У средњовековној Угарској општи термин *комора* означавао је регалне приходе, и првобитно се односио на краљевску ризницу у Острогону, где се налазила и ковница новца. Међутим, већ у 13. столећу управљање владарским приходима је децентрализовано: поједине провинције добиле су своје коморе, где су скупљани локални приходи и где је започето ковање новца. Тако је појам „коморе“ почео да се односи на бројне финансијске институције широм Угарске, које су све заједно чиниле краљевску ризницу. Тридесетих година 14. века оснивају се, поред других, и напред поменута комора у Смолнику (1327), као и она у Сатмару, која је потом пресељена у Нађбању (1329). Угарска је била подељена на десет комора, од којих је свака обухватала више жупанија. На челу коморе налазио се жупан коморе (*comes camerae*, мађ. *kamara ispán*), који је до 1270. године углавном долазио из редова јеврејских и муслиманских закупаца. Након што је њима забрањено да се баве овим уносним пословима, жупани коморе постајали су махом немачки и италијански предузимачи, уз повремену појаву домаћих, богатих угарских грађана који су закупуљивали коморе. Жупан коморе управљао је регалним приходима своје коморе у складу са дефинисаним правилима и за одређену суму новца. Он је био задужен за оне финансијске ресурсе који су припадали владару: ковање новца, златне и сребрне руднике, монопол соли, порезе и дажбине градова и слободних краљевских села, приходе од царина (*тридесетина*). Краљ Карло I Роберт је у циљу подстицања рударства 1327. године укинуо монопол краљевске коморе на експлоатацију руда, с тим што су закупци рудника племенитих метала комори плаћали *урбуру*. Она је за злато износила једну десетину, а за сребро и друге метале једну осмину ископане руде. На приватним поседима трећина урбуре препуштена је њиховим власницима, који су заузврат били дужни да комори продају племените метале по тачно утврђеној цени. У време Карла Роберта, са монетарном реформом и почетком ковања златног новца (форинте), уместо раније редовне замене новца уведен је 1336. године сталан годишњи порез „приход коморе“ (*lucrum camerae*), који је наплаћиван од свих сеоских домаћинстава. Овај порез су такође првобитно скупљали жупани коморе, али је краљ Жигмунд 1427. године увео своје порезнике, као што је претходно

издвојио и приходе од коморе соли, којом је дуго година управљао чувени Пипо од Озоре (1398–1426).²³

Из наведеног случаја види се још једном да је краљ Жигмунд Луксембуршки српским деспотима, поред бројних других поседа и прихода, препустио и оне од коморе у Нађбањи. Деспот Ђурађ је, као и његов ујак и претходник деспот Стефан, добијене регалне приходе са добара у Угарској издавао у закуп. Ови приходи, првенствено од рударских градова у Сатмарској жупанији, укључујући и Нађбању са тамошњом комором и ковницом, били су знатни. Из цитиране исправе није јасно да ли је поменути дуг од више од 10.000 златних форинти представљао годишњи износ закупа од Нађбање, део тог закупа, или дуг који је деспотов закупач коморе направио у дужем периоду. Чини се, ипак, да се радило о дугу направљеном током једне године, пошто се наводи да се закуп прихода од коморе плаћао сваке године (*ultra revolutionem unius anni*). Процењује се да су годишњи владарски приходи од монопола на сребро и злато у Угарској око 1427. године износили између 55.000 и 60.000 златних форинти, од чега би једна четвртина отпадала на Нађбању. То би значило да је деспот, коме је угарски краљ препустио приходе од коморе у Нађбањи, од ње добијао годишње између 13.000 и 15.000 златника.²⁴ Према Бертрандону де ла Брокијеру, деспоту Ђурђу су поседи у Угарској 1433. године доносили укупан годишњи приход од 50.000 дуката.²⁵ Није стога чудно што је Јован Хуњади био врло заинтересован да добије богате деспотове поседе у Сатмарској жупанији у закуп 1444. године. Међутим, у релативно кратком року у Угарској је дошло до драстичног смањења производње злата, па је 1454. године укупан регални приход од племенитих метала износио око 24.000–26.000 форинти, од чега је око 6.000 потицало из Нађбање.²⁶

²³ P. Engel, *The Realm*, 153–156, 224–226, 254; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, 100–102. О Пипу Спану видети: С. Станојевић, *Pipo Spano. Прилог српској историји почетком 15. века*, Београд 1901; P. Engel, *Ozorai Pipo, Ozorai Pipo emlékezete*, ed. F. Vadas, Szekszard 1987, 53–88; I. Hațegan, *Filippo Scolari. Un condottier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara 1997.

²⁴ P. Engel, *The Realm*, 225–226; M. Gyöngyössi, *Magyar pénztörténet (1000–1526)*, Magyar középkori gazdaságés pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény, Budapest 2006, 258, 266, где је наведена и ранија релевантна литература.

²⁵ Бертрандон де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950, 133.

²⁶ Услед предузетих мера на поспешивању рударске производње, у другој половини 15. века приходи од ковнице у Нађбањи порасли су на приближно 20.000 (око 1462), односно 25.000 форинти 1480-их година. У то време су се и владарски приходи од рударства и ковница вратили на износ од око 60.000 форинти. Вид. нап. 24.

Вероватно је то један од разлога што је 1450. године деспот Ђурађ, приликом новог договора о давању у залог својих поседа у Угарској Хуњадију, процењивао укупне годишње приходе од Мункача, Нађбање, Сатмара, Неметија, Дебрецина, Бесермења и Даде на свега 6.700 форинти.²⁷ Чини се, ипак, да је том приликом знатно потцењена вредност добити од ових властелинстава.²⁸

Није изненађење да су закупци деспотове коморе у Нађбањи, а свакако и у другим рударским центрима, били богати угарски грађани немачког порекла, или Дубровчани, који су као деспотови службеници и закупци прихода у том граду били присутни још у време Стефана Лазаревића. Први немачки досељеници, према традицији забележеној у 13. веку, дошли су у Сатмарску жупанију наводно још у 11. столећу. Након што су 1230. године од краља Андрије II добили привилегије, сличне онима које су уживали Саси у Трансилванији, њихов број се временом све више повећавао. Улога немачких рудара у експлоатацији племенитих метала у рудницима око Нађбање (немачки назив: Frauenbach), Фелшебање (Mittelberg, сада Баја Сприе) и других градова Сатмарске жупаније била је знатна, а немачки грађани јављају се и као закупци коморе у Нађбањи.²⁹

²⁷ А. Крстић, *Повеља деспота Ђурађа Бранковића о давању у залог поседа у Угарској Јовану Хуњадију*, Стари српски архив 11 (2012) 155–156.

²⁸ У мађарској литератури може се наћи мишљење да је преласком Нађбање и околне рударске области у руке српских деспота 1411. године започео 34-годишњи период опадања рударске производње. Краљеви рударски градови Нађбања и Фелшебања изгубили су наводно своја права која су им осигуравала пређашњи економски развитак, а значајно је било и смањење прихода краљевске ризнице због предаје коморе у Нађбањи „приватном поседнику“. Истиче се даље да су људи српских деспота, нарочито Ђурађа Бранковића, да би дошли до брзе и високе зараде од рударства, „пљачкашки“ управљали и експлоатисали руднике, због чега су неки рудници престали са радом. Тек су долазак Нађбање и осталих деспотових поседа у Сатмарској жупанији у руке Јована Хуњадија (1445) и његове енергичне мере довеле до новог успона рударства у тој области: Z. Móricz, *Nagybánya*, Magyarország vármegyéi és városai, ed. S. Borovszky, Budapest 1908, 200–203; B. Balogh – K. Oszóczi, *Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt*, Miskolc – Rudabánya 2001, 9–10. Поменути аутори губе из вида општи пад производње злата и прихода од рударства у Угарској током друге четвртине 15. века.

²⁹ G. Wenzel, *Magyarország bányászatának kritikai története*, Budapest 1880, 110–116, 400–408; E. Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmăruului*, Satu Mare 1998, 9–15. О историји Нађбање у средњем веку видети и: F. Maksay, *A középkori Szatmár megye*, Budapest 1940, 98–102, где се период власти српских деспота над Нађбањом такође третира као доба опадања, након чега је следио велики успон под

Нумизматички материјал указује да је Никола Васербаух управљао ковницом новца у Нађбањи не само у време када се водио наведени судски спор, већ и током следећих двадесетак година.³⁰ Јохан Камермајстер је, како је већ речено, 1433. године био на дужности надзорника краљевске коморе у Смолнику и Гелници у Сепешкој жупанији.³¹

Ко је био Андрија Czansick? На то питање немамо поуздан одговор. Из пресуде будимског градског суда види се да је био племић и Дубровчанин, али надимак или презиме *Czansick* нисмо успели да пронађемо у објављеној дубровачкој грађи тога времена или у релевантној историографској литератури. Поставља се питање да ли је презиме или надимак тог властелина тачно транскрибован у наведеном угарском документу, у коме се, додуше, у истом облику јавља више пута. Вероватно је сувише слободно претпоставити да се ради, рецимо, о речи „цариник“, деформисаној током преписивања деспотовог и других аката. Имајући у виду познате податке о припадницима властеоске породице Бобаљевић у Нађбањи тога времена, чини се примамљивим тражити Ђурђевог поузданика Андрију међу члановима те дубровачке фамилије. Као могући кандидат на памет нам најпре пада Андрија (Андрушко), син Вука Влаха Бобаљевића, рођак браће Вука (Вукше Мишетића), Савка и Влаха (Влахуше) Михаиловог Бобаљевића, са којима је до 1424. године држао деспотове царине у Србији и Угарској. Као што је у нашој историографији већ показано, Андрија Бобаљевић се заједно са својим поменутиим рођацима 1420. године налазио у Београду, а када се Вукша Мишетић 1433. године повукао у Дубровник, Андрија је све до 1439. године

влашћу Хуњадија. О немачким досељеницима у средњовековној Угарској и њиховом положају видети и: E. Fügedi, *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*, Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte, ed. W. Schlesinger, Sigmaringen 1975, 478–507; A. Kubinyi, *Zur Frage der deutschen Siedlungen*, 527–566.

³⁰ Сматра се да се на њега односе сигле n-W на форинтама, денарима и квартинзима краља Жигмунда кованим у Нађбањи 1433. и каснијих година, као и на денарима Владислава I из 1440. и 1442. и Ладислава V из 1455. године: A. Pohl, *Ungarische Goldgulden des Mittelalters*, Graz 1974, 29 и 44, бр. D2–48; idem, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540*, Budapest 1982, 55 и 84, бр. 118–17, 124–46, 135–14, 141–11 и 187–10, наведено према В. Иванишевић, *Новац деспота Ђурђа*, 423.

³¹ О Смолнику и Гелници видети: G. Wenzel, *Magyarország bányászatának története*, 75–87, 177–178, 324–339, 359–363; P. Engel, *The Realm*, 154–155, 248; Đ. Hardi, *Drugeti: povest o usponu i padu porodice pratilaca anžujskih kraljeva*, Novi Sad 2012, 292–296.

заузимао једно од најистакнутијих места међу својим суграђанима у бившој престоници деспота Стефана. Влахо Михаила Бобаљевић, који је више година живео у Нађбањи, где је имао кућу и винограде, тестаментом из октобра 1429. године одредио је Андрију за извршитеља своје последње воље, заједно са својим братом Вукшом.³² Влахо је умро 1432. године, и по свему судећи сахрањен је у Нађбањи, у складу са жељом исказаном у тестаменту. Ако је, дакле, Андрушко Бобаљевић учествовао у извршавању последње воље везане за сахрану и расподелу имовине свога рођака Влахуше у Нађбањи, било је то годину дана након што је Андрија Czansick требало да преузме закуп деспотове коморе у истом граду. Коинциденција је сугестивна. Такође, није без значаја чињеница да је дубровачка влада баш Андрији Бобаљевићу поверила 1433. године да заједно са Паладином Гундулићем иде у дипломатску мисију код деспота Ђурђа, како би му честитали веридбу кћерке Маре за султана Мурата II. Дванаест година касније, после обнове српске државе, Андрија је био један од посланика који је од деспота Ђурђа издејствовао повластице за дубровачке трговце у Сребреници.³³ То недвосмислено указује да је овај угледни дубровачки трговац и државник уживао високи углед код деспота Ђурђа Вуковића током првог периода његове владавине. Стога је могуће да је управо Андрију Бобаљевића српски владар слао као свог поверљивог човека да преузме комору у Нађбањи у септембру 1431. године.

Међутим, треба указати да сâм деспот у своме писму не каже за поменутог Андрију да је Дубровчанин, већ то за њега веле градске власти Нађбање. Можда је то сасвим небитна разлика, али треба имати у виду да се тих година (1431, 1433) у Сребрници као цариник налазио извесни Радослав Zanzich, „племић господина деспота Ђурђа“, кога су Дубровчани оптуживали да кује лош новац са великим уделом бакра. Његов брат Бранко Zancigh, „племић деспота Рашке“, био је такође у пословним односима са Дубровчанима у овом босанском граду под деспотовом влашћу.³⁴ Могуће је да је њихов близак сродник био и поменути племић

³² М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку II*, Београд 1958, 18, 25, 27–28, 44–45, 47.

³³ И. Божић, *Две белешке о Филипу де Диверсису*, Зборник Филозофског факултета у Београду XI/1 (1970) 322; Ј. Калић, *Цариници*, Европа и Срби, 298–302; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 308, 625, 677–678; М. Поповић, *Мара Бранковић: жена између хришћанског и исламског културног круга у 15. веку*, Нови Сад 2014, 73, 79.

³⁴ К. Јиречек – Ј. Радонић, *Историја Срба II*, Београд 1952, 387; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955, 80, 93; М. Спремић,

Андрија Czansick, који је у то време као поуздан деспотов човек требало да преузме комору и ковницу у Нађбањи у Угарској.³⁵

Деспотово писмо угарској краљици и сталезима из августа 1432. године занимљиво је и због начина на који српски владар приказује себе као једног од угарских барона и племића, обраћајући им се са *fratribus nostris*.³⁶ Интитулација је уобичајена и у складу са оном на другим латинским документима српских деспота: *Georgius, Dei gratia regni Rascie despotus et dominus Albanie*. Тако српског владара титулишу и градске власти Нађбање у свом допису будимским колегама из фебруара 1433. године. Међутим, као што је већ наведено, у пресуди будимског суда српски владар се на два места назива *Georgius Maroff dictus*. Постоје још две исправе угарске провенијенције, једна Великоварадинског каптола од 4. јуна 1438. и једна Будимског каптола од 9. јануара 1440. године, у којима се деспот Ђурађ титулише као *illustris princeps dominus Georgius, filius Maro, dezpotus dux Rascie*, односно *serenissimus princeps dominus Georgius, filius Maro, dux Rascie*.³⁷ Изгледа да су у Угарској из неког разлога помешали имена Ђурђевић родитеља Вука и Маре.

Деспот Ђурађ, 622, 668, 753; Д. Ковачевић-Којић, *Градски живот у Србији и Босни (14–15. вијек)*, Београд 2007, 412, 434; иста, *Сребреница у средњем вијеку*, Београд 2010, 39, 53, 91; В. Иванишевић, *Новац деспота Ђурађа*, 422.

³⁵ Без других података о браћи Занчићима или Санчићима, како се у нашој историографији досад транскрибовало њихово презиме (или Цанчићима?), тешко је утврдити њихово порекло. Можда су ови деспотови племићи и закупци царина и ковнице у Сребреници ипак потицали из Дубровника, или неког од далматинских градова. Да ли је евентуално далматинско порекло, уз блиске пословне везе са Дубровчанима, могло утицати на власти Нађбање да Андрију наведу као „de Ragusio“?

³⁶ L. V. Kumorovitz, *Budapest történetének okleveles emlékei III/2*, 186–187.

³⁷ MNL, OL: DL 13520; DF 278801.

Aleksandar Krstić

**DESPOT ĐURAĐ VUKOVIĆ
AND LEASE OF THE CHAMBER IN NAGYBÁNYA**

Summary

The paper analyses the judgment of the city court of Buda of 2 April 1433 regarding the dispute which arose in September 1431 in connection with the lease of despot's monetary chamber in Nagybánya in Hungary (present-day Baia Mare in Romania). This document, containing a letter of Despot Đurađ Vuković (Branković) (1427–1456), hitherto unknown in our country, to Queen Barbara and Hungarian Estates of 20 August 1432, issued on the same occasion in Smederevo, provides new insight into the way the Serbian ruler leased regal revenues on his Hungarian estates. The document shows that lessees of the Nagybánya chamber were the local citizens of German origin – Nicolaus Wasserpauch and Johannes Cammermeister, whom the despot accused of embezzling 10,000 gold forints of the annual lease. As Despot Stefan before him, who gave his “customs” (regal revenues) in Nagybánya in lease to traders of Dubrovnik, primarily those from the noble family of Bobaljević, in the newly arisen circumstances Despot Đurađ dispatched his man of confidence – a noble from Dubrovnik Andreas Czansick to assume the administration of the chamber. However, Nicolaus Wasserpauch eventually lost the lawsuit before the court of Buda, which he had initiated against his erstwhile companion over the purported embezzlement concerning the lease of the Nagybánya chamber. The dispute shows that the Serbian ruler collected significant revenues from his Hungarian estates, primarily from mining towns such as Nagybánya and others in the Szatmár County (Szatmár, Németi, Felsőbánya). It is therefore no wonder that John Hunyadi was also interested in these estates. In 1444, together with several others of his estates in Hungary, Despot Đurađ gave in pledge to Hunyadi the estates in the Szatmár County. The Serbian ruler and his family never managed to restore Nagybánya and other pledged estates.

Keywords: Despot Đurađ Vuković (Branković), Nagybánya (Baia Mare), Hungary, chamber, mining, coin mint, regal revenue, lease, 15th century.

Чланак примљен: 30. 04. 2015.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 03. 09. 2015.